

Kontrowersyjne ślady zmiany pie. *p > *p*germ. *f utrwalone w polsko-angielskich wyrazach pokrewnych: zestawienia sporne i wczesne zapożyczenia

Słowa kluczowe: etymologia, sporne polsko-angielskie wyrazy pokrewne, zmiany dźwiękowe, zmiany semantyczne, diachroniczna analiza morfologiczna, prawo Grimma.

1. Wstęp

Niniejszy artykuł jest trzecim tekstem z serii podsumowującej wyniki badań nad śladami prawa Raska-Grimma w angielszczyźnie w ujęciu kontrastywnym, uwzględniającym polskie wyrazy pokrewne, i skupia się na zestawieniach, które nie zostały uwzględnione w poprzednich dwóch tekstach, gdyż budzą wątpliwości co do wspólnego pochodzenia. Pierwszy z serii artykułów (Rychło 2014b), oprócz wyjaśnienia celów, zakresu oraz metodologii badań, poświęcony jest odnalezieniu śladów zmiany pie. *p > *p*germ. *f zachowanych w polsko-angielskich parach wyrazów pokrewnych będących dokładnymi odpowiednikami, czyli wywodzących się z możliwie identycznych prapostaci (nazwanych grupą A). Drugi artykuł (Rychło 2014a) koncentruje się na wyrazach pokrewnych wywodzących się z praform o różnej budowie słowotwórczej, odmiennych stopniach wokalizmu apofonicznego (grupa B) oraz na parach zawierających podobną lub taką samą odpowiedniość (pol. *p* / ang. *f*) wynikającą z innych zmian dźwiękowych (m.in. prawo Verner'a). Niniejszy tekst skupia się na bardziej kontrowersyjnych śladach, zestawieniach spornych oraz odróżnia przypadki pokrewieństwa od pożyczek (m.in. wczesnych zapożyczeń germańskich w prasłowiańszczyźnie). Każdemu zestawieniu towarzyszy analiza najważniejszych rozbieżności wynikających ze zmian dźwiękowych, rozwoju semantycznego i budowy słowotwórczej prowadząca niekiedy do propozycji nowej etymologii, np. dla pol. *palec*.

2. Zestawienia sporne

Wspólne pochodzenie przedstawionych poniżej słów budzi mniejsze lub większe wątpliwości, choć podobieństwo między nimi jest na tyle duże, że trudno je uznać za zupełnie przypadkowe. Znakomita większość z tych porównań nie występuje w słownikach etymologicznych. Sprawdzając na przykład polskie słowa otwierające poniższe zestawienia w *Słowniku*

* mikolaj.rychlo@ug.edu.pl

etymologicznym języka polskiego Wiesława Borysia (2005), nie znajdziemy żadnego z wyrazów angielskich, z którymi zostały one zestawione poniżej. Tylko jeden apelatyw – pierwszy z poniższej listy i jednocześnie najpewniejszy spośród spornych (pol. *łapa*) – został zestawiony przez W. Borysia (2005: 340) z innym wyrazem germańskim: goc. *lōfa* ‘dłoń’.

Ponieważ słowniki etymologiczne języka polskiego nie odnotowują jakichkolwiek germańskich wyrazów pokrewnych dla pozostałych leksemów z poniższej listy (1–10), zestawienia takie jak poniżej zostały wykluczone z dwóch pierwszych artykułów. Pamiętając jednak o tożsamości słowiańskiego *p* z germańskim *f* oraz mając na uwadze dość bliski związek znaczeniowy między niższymi słowami, trudno jest przejść obok nich obojętnie czy też zdecydowanie wykluczyć możliwość wspólnego pochodzenia. Ze względu na przyjętą w poprzednich dwóch artykułach klasyfikację przy każdej parze została zamieszczona uwaga o możliwości włączenia do poszczególnych klas.

Stopień prawdopodobieństwa wspólnego pochodzenia zależy od konkretnej pary i jest trudno mierzalny. Żeby jednak oddzielić zestawienia budzące niewielkie wątpliwości od par, które niemal na pewno nie wywodzą się ze wspólnego źródłosłowu, wyróżniono poniżej trzy grupy. Porównania z pierwszej grupy mogłyby, zdaniem autora, uzupełnić poszczególne hasła w polskich słownikach etymologicznych. Posługując się terminologią Leszka Bednarczuka (1989: 32), można powiedzieć, że stanowią one etymologie prawdopodobne lub przynajmniej możliwe. Druga grupa obejmuje etymologie nie(zupełnie) jasne. Zestawienia z trzeciej grupy budzą zbyt poważne wątpliwości, żeby uznać je za możliwe wyrazy pokrewne – są to etymologie niepewne i zagadkowe.

I Etymologie prawdopodobne¹

1. pol. *łapa*, ang. *glove*, *loof* < *leh₂p-eh₂ (GRUPA B1)

- pol. *łapa* [ros. *лапа*, cz. *tlapa*, dial. *dlapa*, pol. dial. *dłapa*²] < psł. *łapa < płnie. *lāp-ā < płnie. *leh₂p-eh₂
- ang. *glove* ‘rękawiczka’ < stang. *glōf* [stnord. *glófi*] < pgerm. **ga-lōfa(n)-*, *galōfō
- ang. dial. *loof* ‘dłoń’ < śrang. *lōve* [goc. *lōfa* ‘dłoń’, stnord. *lōfi*, stwniem. *lappo*, *laffa*] < pgerm. **lōfan-* ~ **lappan-* < płnie. **lāp-on-* < płnie. **leh₂p-on-*³.

Zatarcie granicy morfologicznej w ang. wyrazie *glove* ‘rękawiczka’ utrudnia dostrzeżenie związku z pol. słowem *łapa*. Istnieją jednak podobne formacje, w których stang. przedrostek *ge-* (tożsamy z goc. *ga-* i niem. *ge-*) wnosi znaczenie ‘razem’, ‘z’, np. stang. *gedræg* ‘to, co jest

1 Przedstawione poniżej formy i rekonstrukcje zostały zaczerpnięte ze słowników: *Oxford English Dictionary* (OED), Borysia (2005), Derksena (2008) i Kroonena (2013). Pozostałe źródła zostały podane w przypisach. Metodologię obszerniej opisano w pierwszym artykule z serii (Rychło 2014b).

2 Według Guusa Kroonena (2013: 340) nagłosowa spółgłoska w cz. *tlapa* dial. *dlapa*, i pol. dial. *dłapa* pochodzi od cz. *dlaň*, pol. *dłoń* < *dōlnv.

3 Calvert Watkins ((red.) 2011: 50) rekonstruuje pgerm. *lōfō, czyli najwyraźniej pgerm. temat na *-ō- (z ie. *-ā-). G. Kroonen (2013: 340), powołując się również na prace Friedricha Kauffmanna (1887: 544), Rosemarie Lühr (1987: 68) i swoje wcześniejsze (Kroonen 2011: 309–310), stwierdza, że jest to temat na *-n- zachowujący apofonię: mian. *lōfō, dop. *lappaz, cel. *labeni < *leh₂p-ōn, *lh₂p-n-ós, *lh₂p-én-i.

razem ciągnięte' (cf. goc. *gadragan* 'zgarnać razem na stertę'), stang. *gelapian* 'zwołać razem, zaprosić' (cf. goc. *galapōn*), *gerunnen* 'biec razem' (cf. goc. *garinnan* 'przyjść razem'), *geþēodan* 'połączyć razem' („Forðam forlæet se man fæder and mōder and geþeot hine to his wife” ‘*quomobrem relinquet hōmo patrem suum et matrem et adhærēbit uxōri suæ*’, Gen. 2, 24: Mt. Bos. 19, 5). Zatem pol. *łapa* zachowuje motywację dla ang. *glove* 'rękawiczka', której etymologicznym znaczeniem jest 'coś okrywającego dłoń', dosłownie: 'razem z dłonią'.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w przekładzie Biblii dokonany przez Wulfilę goc. *lōfa* występuje w odniesieniu do dłoni w kontekście policzkowania, zarówno w Ewangelii wg św. Mateusza (26: 67): þanuh spiwun ana andawleizn is jah kaupastedun ina; sumaiþ~þan **lofam** slohun, jak i w Ewangelii wg św. Marka (14: 65): jah dugunnun sumai speiwan ana wlit is jah huljan andwairþi is jah kaupatjan ina; jah qeþun du immma: praufetei! jah andbahtos [gabaurjaba] **lofam** slohun ina (Streitberg 1919).

Według Franciszka Sławskiego (1974: 465) niektóre języki słowiańskie zawierają pokrewne odpowiedniki pol. słowa *łapa* odnoszące się również do ludzkiej ręki, np. ukr. *łapa* 'stopa lub noga zwierząt i ptaków, wielka noga człowieka, ręka'. Bardzo podobnie wyglądają głosy w innych językach słowiańskich: wśród określeń na stopę lub nogę zwierząt znajdujemy znaczenie 'ręka' w białoruskim, bułgarskim, rosyjskim i ukraińskim. Na uwagę również zasługują *łapy* 'rękawiczki (smoleńskie)'. Sławski rekonstruuje też ie. *lāpā 'ręka, dłoń, łapa', co może wydawać się za daleko posunięte ze względu na ograniczone zaświadczenie (wyrazy pokrewne występują głównie w grupach bałtosłowiańskiej, germańskiej oraz w języku kurdyjskim⁴), jednak wspólny przodek w czasach nieco późniejszych niż wspólnota praindoeuropejska wydaje się całkiem przekonujący.

Z punktu widzenia fonologii diachronicznej wyjaśnienie różnic między pol. *łapa* a ang. *glove* nie nastęrcza większych trudności. Historycznie długie prasłowiańskie *a* jest tożsame z pragermańskim długim *ō* (np. pol. *brat*, *matka*; stang. *brōþor*, *mōþor*). W XV wieku, w wyniku wielkiej przesuwki samogłosek, ang. długie [o:] ulega podwyższeniu do [u:], następnie skróceniu w niektórych pozycjach (m.in. przed [ðər] i przed [v]), a w XVII wieku w większości pozycji delabializacji powiązanej z obniżeniem i wyśrodkowaniem do [ʌ], stąd dzisiejsza wymowa *brother*, *mother*, *Coventry* i *glove*. Angielskie [v] w *glove* można rozpatrzeć w kontekście staroangielskiego systemu spółgłoskowego, w którym fonemy szczelinowe anterioralne (wargowe i przedniojęzykowe) miały dźwięczne alofony występujące w sąsiedztwie dźwięcznych głosek, i tak np. stang. *heofon* 'niebo' czy *swefan* 'spać' wymawiane były z dźwięcznym [v]. Dlaczego jednak stang. *glōf* rozwinęło się w ang. *glove* z dźwięcznym [v], ale w ang. *loaf* 'bochenek' (ze stang. *hlāf* 'chleb') pozostaje bezdźwięczne [f]? Być może odpowiedzi należy szukać w wyrównaniu analogicznym pod wpływem większej częstości użycia form z dźwięcznym [v] w różnych przypadkach zależnych. Paradygmat odmiany mocnych rzeczowników rodzaju żeńskiego, do którego należała stang. *glōf*, stwarzał częściej dźwięczne otoczenie dla ostatniej spółgłoski niż pozostałe deklinacje:

4 Por. też niezupełnie jasny związek z gr. λῶπη 'szata'. Jak twierdzi Rudolf Meringer, „λῶπη stimmt Laut für Laut mit goc. *lofa*” (Meringer 1905: 162). Zgodność dźwiękowa nie idzie jednak w parze ze zgodnością semantyczną. Podobnie Whitney Stokes zestawia goc. *lofa* z celtyckimi wyrazami o innym znaczeniu: stirl. *lue* 'ster' i wal. *llyw* 'ster' (Stokes 1894: 252).

	żeński	męski	nijaki
M. lp.	<i>glōf</i>	<i>hlāf</i>	<i>lif</i>
D. lp.	<i>glōfe</i>	<i>hlāfes</i>	<i>lifes</i>
C. lp.	<i>glōfe</i>	<i>hlāfe</i>	<i>life</i>
B. lp.	<i>glōfe</i>	<i>hlāf</i>	<i>lif</i>
M. lm.	<i>glōfa, -e</i>	<i>hlāfas</i>	<i>lif</i>
D. lm.	<i>glōfa</i>	<i>hlāfa</i>	<i>lifa</i>
C. lm.	<i>glōfum</i>	<i>hlāfum</i>	<i>lifum</i>
B. lm.	<i>glōfa, -e</i>	<i>hlāfas</i>	<i>lif</i>

W mocnej odmianie męskiej w bierniku liczby pojedynczej, podobnie jak w mianowniku, końcowe spółgłoski anterioralne pozostały bezdźwięczne, np. w stang. *cnif* ‘nóz’, *hlāf* ‘chleb’, *mūþ* ‘usta, buzia’, *þeof* ‘złodziej’, *wulf* ‘wilk’; w rodzaju nijakim bezdźwięczne były również wygłosowe spółgłoski w mianowniku i bierniku liczby mnogiej. (Należące do tej odmiany rzeczowniki, np. stang. *lif* ‘życie’ czy *wif* ‘kobieta’, wyglądały tak samo w mianowniku i bierniku zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej. Reliktem tej odmiany jest we współczesnej angielszczyźnie *sheep* ‘owca’). Deklinacja żeńska oraz odmiana słaba, w której występowała także czasami stang. *glōf*, nie miały natomiast żadnego przypadku, oprócz mianownika liczby pojedynczej, z wygłosową bezdźwięczną spółgłoską. Stąd też presja wyrównania analogicznego była większa.

2. pol. *pąć*, *pątnik*, ang. *find* (*path*⁵) ← **pont-* / **pent-* (GRUPA B2)

- pol. *pąć*, daw. ‘wędrówka, podróż w dalekie strony’, dial. ‘droga, podróż, pielgrzymka’ [scs. *pōtb* ‘droga’, ros. *put* ‘droga, podróż, podróżowanie’, ch./s. *pūt*, dop. lp. *púta*] < psł. *pōtb ← pie. **pónt-*
- ang. *find* ‘znaleźć’ < stang. *findan* [goc. *finþan*, stnord. *finna*, stwniem. *findan*, niem. *finden*, stfryz. *finda*] < pgerm. **finþan-* ← pie. **pént-e-*
- stind. *pánthā* – (RV+), gr. *πάτος* ‘droga’, gr. *πόντος* ‘morze’, łac. *pons* ‘most’, stpr. *pintis* ‘droga’.

Ang. *find* zachowuje motywację dla pol. *pąć*. Zatem pol. *pąć* jest wyrazem historycznie złożonym, utworzonym za pomocą przyrostka psł. **-tb* < pie. **-ti*, który tworzył rzeczowniki odczasownikowe. Świadczyć o tym mogą liczne zleksykalizowane derywaty o podobnej strukturze, które zachowały się w polszczyźnie, np. *barć*, *cześć*, *część*, *garść*, *pleć*, *sierść*, *sieć*. Choć trudno jest odnaleźć we współczesnym języku polskim wyrazy motywujące, mamy czasami zachowane czasowniki, które nie są wprawdzie bezpośrednimi kontynuantami wyrazów motywujących, lecz też od nich pochodzą, np. *czytać*, *garnąć*. Pod względem dźwiękowym zestawienie nie budzi wątpliwości. Trudniejszy do wyjaśnienia jest rozwój semantyczny. Harold W. Bailey i Alan S.C. Ross (1961: 138) zwracają uwagę na obecność dwóch irańskich rdzeni *paθ-*. Pierwszy, który alternuje morfologicznie z *pant-*, znaczy ‘ścieżka, droga’, podczas gdy

5 Od tego samego pie. rdzenia pochodzi ang. wyraz *path* ‘ścieżka’, który jednak nie wskazuje na efekt prawa Raska-Grimma, ponieważ jest on pradawnym irańskim zapożyczeniem, cf. awest. *pañtā* ‘ścieżka, droga’, dop. lp. *paθō*, które najprawdopodobniej pochodzi z okresu 300 p.n.e. – 300 n.e. (Bailey, Ross 1961), czyli po przejściu pie. *p > pgerm. *f.

drugi znaczy ‘przedłużony, wyciągnięty, rozszerzony, przedłużający się’. Z tym drugim wiąże też znaczenie ang. *find*, sprowadzając wszystkie do wspólnego ie. *pent-* ‘dosięgnąć’, którego znaczenie proponują sformułować: ‘to extend wide, or long, or near to, up to’, czyli ‘rozszerzyć lub przedłużyć (wyciągnąć), lub przybliżyć aż do’. Na poparcie tej tezy powołują się na wcześniejsze badania (Bailey 1958: 44–46) analizujące bałtyckie *nāk-* ‘dosięgnąć’ (lit. *nókti*, łot. *nākt*) w zestawieniu z irańskim *nax* ‘przestrzeń, przestwór’ zachowanym w języku osetyjskim w wyrazie *nāxstār*.

3. pol. *palec*, ang. *feel* ← **peh₂l-* (GRUPA B1)

- pol. *palec* [scs. *palbcb*, ros. *pálec*, ch./s. *pàlac* ‘kciuk, paluch’, dop. lp. *pâlca*] < psł. *palbcb ← ie. **pāl-* < pie. **peh₂l-*
- ang. *feel* ‘(po)czuć, (po)macać’ < stang. *fēlan* ‘badać przez dotyk, czuć’ [stwniem. *fuollen*, niem. *fühlen*, stfryz. *fēla*] < pgerm. **fōljan-* ← ie. **pāl-* < pie. **peh₂l-* ‘dotykać, czuć, potrząsać’.

G. Kroonen (2013: 150–151) odrzuca związek germańskich wyrazów pokrewnych z scs. *palbcb*, ros. *pálec*, jak i łac. *palpō*, *-āre*. Zarówno Wiesław Boryś (2005), jak i Julius Pokorny (1959/2002) zamieszczają rekonstrukcję pie. **pōlo-* ‘spuchnięty, gruby, mocny, duży’. Wydaje się również możliwa inna etymologia dla pol. *palec*, która uzasadniałaby porównanie z wyrazami germańskimi znaczącymi ‘czuć’.

Ponieważ sufiks *-bcb* mógł czasami tworzyć nomina instrumenti, por. psł. *čepbcb, pol. *czepiec* ‘obrzędowe nakrycie głowy kobiet’, od psł. *čepiti ‘ogarniać, otaczać czymś’ (pol. *czepić*), można by założyć, że *palec* (psł. *palbcb) to ‘coś (część ciała) służąca do czucia w sensie palpacyjnym’ (łac. *palpō*, *-āre*), innymi słowy – do czerpania wrażeń dotykowych. Warto zwrócić uwagę, że *czepiec* należy zanalizować jako rzeczownik odczasownikowy wyrażający nazwę środka czynności, czyli *czepiec* służy czepieniu ‘ogarnięciu, otoczeniu, przytrzymaniu’ włosów. Angielski czasownik *feel* oprócz znaczenia ‘(po)czuć’ może również oddawać znaczenie ‘czepać wrażenia dotykowe, macać’, np. *Let me feel your pulse*, dosłownie: ‘Pozwól mi wyczuć twój puls’. Zatem pol. *palec* można rozumieć etymologicznie jako ‘coś służącego czerpaniu wrażeń dotykowych, macaniu’.

4. pol. *pisać*, ang. *file* ← **p(e)ik̑-* (GRUPA B1)

- pol. *pisać*⁶ [scs. *p̄bsati*, *p̄bsati*, 1sg. *pišq̄*, ros. *pisát̄*, 1sg. *pišú*] < psł. **p̄bsati* ← pie. **p(e)ik̑-*
- ang. *file* ‘pilnik’ < stang. *fēol*, *fil* [stnord. *pél*, stwniem. *fila*, *figila*, *fihala*, niem. *Feile*] < pgerm. **fihalō-* ← pie. **peik̑-*
- stind. *piṃśáti* (RV+) ‘ryć, ciosać’, gr. *πικρός* ‘ostrzy, gorzki’, łac. *pingere* ‘malować, kreślić, rysować, haftować’.

Ang. *file* ‘pilnik’ zawiera ślad po przyrostku *-le* tworzącym nazwy środków czynności, nomina instrumenti. Ang. *file* jest zatem zleksykalizowanym słowem o historycznie złożonej

6 W. Boryś nie zamieszcza żadnych germańskich wyrazów pokrewnych, choć uwzględnił łac. *pingō*, *pingere* ‘kreślić, malować, powlekać’ z pie. **peik̑-* (Boryś 2005: 437).

budowie morfologicznej. Język praindoeuropejski miał kilka podobnych sufiksów (ew. ałomorfów) tworzących narzędzia czynności: *-tlo-, *-dhlo-, *-tro-, *-dhro-. W języku angielskim ślad po takim formancie zachowuje zleksykalizowane słowo *needle* 'igła', utworzone od niezachowanego czasownika, pokrewnego z niem. *nähen* 'szyć', które ma ten sam rdzeń co pol. *nić*. W angielszczyźnie ukształtował się również formant *-le* obecny w ang. *thimble* 'narpstek' (od *thumb* 'kciuk'), *handle* 'klamka, rączka, uchwyt, rękojeść' oraz w derywatach odczasownikowych, np. *bridle* 'uzda' od czas. *bride*, którego dawnym znaczeniem było 'wykonywać gwałtowne ruchy, zwłaszcza ręką'. Podobnie można zanalizować ang. *file* jako historyczny nomen instrumenti o podstawie słowotwórczej tożsamej z pol. *pisać*, które, jak wiadomo, nie mogło znaczyć 'pisać' w epoce prasłowiańskiej, gdyż ówczesni Słowianie nie znali jeszcze pisma. Znaczenie psł. **p̥sati* zostało określone przez W. Borysia (2005: 437) w następujący sposób: 'rysować, ryc, wyskrobywać, kreślić (czy wycinać) znaki, malować'. Jeśli przyjąć, że znaczeniem podstawy słowotwórczej dla ang. *file* było na przykład 'skrobać', to samo *file* miałoby pierwotne znaczenie 'narzędzie do skrobania'. Trzeba przyznać, że choć nie jest to precyzyjna definicja pilnika, można sobie wyobrazić, że czynność pilowania została zinterpretowana jako rodzaj skrobania. Pod względem fonetycznym zestawienie nie budzi zastrzeżeń. Pgerm. **h* (w **fihalō*) pochodzi z pie. **k̑* (por. gr. *πικρός*), które w językach słowiańskich rozwinęło się w **s*. Podobną korespondencję znajdziemy w innych wyrazach pokrewnych, np. gr. *καρδιά*, ang. *heart*, pol. *serce*.

II Etymologie nie(zupełnie) jasne

5. pol. *pasmo*, ang. *fathom* (GRUPA B2)

- pol. *pasmo* [ros. *пáсмо*, ch./s. *p̥ásmo*] < psł. **pasmo*⁷
- ang. *fathom* 'sążeń' < stang. *fæðm* [stnord. *faðmr*, stwniem. *fadam*, *fadum*, niem. *Faden* 'sążeń, nić', stsas. *fathmos*, stfryz. *fethm*] < pgerm. **fap̥ma-* < pzppe. **pot(h₂)-mo-*.

Powodem umieszczenia tego zestawienia wśród etymologii nie(zupełnie) jasnych są względy fonetyczne i semantyczne, a zwłaszcza rozbieżność między długą samogłoską **ā*, na którą wskazują formy słowiańskie, a krótką **o*, na którą wskazują wyrazy germańskie. Ewentualnym uzasadnieniem tej rozbieżności mogłaby być apofonia, choć jej funkcja nie jest do końca jasna. Mniej problematyczna wydaje się nieobecność spółgłoski *t* w słowiańskich formach (odpowiadającej germ. *þ*), gdyż zbitki spółgłoskowe składające się z połączenia wybuchowych ze szczelinowymi (w praktyce głównie *p*, *t*, *k* + *s*) ulegały uproszczeniu w ten sposób, że wybuchowa zanikała (por. Shevelov 188–189).

6. pol. *plaski*, ang. *flat* < **plod-sko-* (GRUPA B2)

- pol. *plaski* [stpol. *pl̥oski*, scs. *plosk̥*] < psł. **plask̥*, **plosk̥* < pie. **plod-sko-* **plok-sk-o-* lub **plot-sk-o-*

7 Porównywany również ze stwniem. *fasa* / *faso* 'włókno', niem. *Faser* 'ts.', zapewne od pie. **pes-* / **pēs-* 'dmuchać, powieć' z przyr. **-mo* (Sławski (red.) 1976: 14; Boryś 2005: 416; Kluge 2011: 278–279).

- ang. *flat* ‘płaski’ ← stnord. *flatr* [stsas. *flat*, stwniem. *flaz*] < pgerm. **flata-* ← pie. **plod-* lub **plot-*⁸.

Porównanie pol. *płaski* z ang. *flat* przedstawia pełną zgodność semantyczną, fonetyczną zaś ogranicza się do pierwszych dwóch segmentów. Chcąc zrekonstruować kolejne dwa dźwięki, na podstawie porównania pol. *płaski* z ang. *flat* ‘płaski’ moglibyśmy założyć prapostać **plod-sk-o-*. Prawo Wintera tłumaczyłoby wzdłużenie samogłoski przed spółgłoską dźwięczną nieaspirowaną, taką właśnie jak *d, która następnie uległaby uproszczeniu ze względu na swój udział w zbitce, a w językach germańskich, zgodnie z prawem Raska-Grimma, dałaby *t. Pierwszą trudnością jest fakt, że pozostałe języki słowiańskie wraz ze stpol. formą *płoski* zawierają jednak samogłoskę *o*, która jest dokładnym odpowiednikiem pragermańskiej *a. Trudno powiedzieć, dlaczego prawo Wintera nie zadziało. Drugim problemem jest fakt, że bałtyckie formy, którym, w kontekście bałtosłowiańskiej wspólnoty językowej, bliżej jest do słowiańszczyzny niż do języka angielskiego, wskazują na **plok-sk-o-*: por. lit. *plākanas* (Derksen 2008: 406), *plókščias* ‘płaski’ (Vasmer 1955: 374). Mniej problematyczny od strony fonetycznej wydaje się związek litewskiego *platūs* ‘szeroki’ (wraz z ang. *flat* ‘płaski’ ← stnord. *flatr*) z pol. *płóć*, *płotka* (por. Smoczyński 2007: 468) lub z *plecy* (patrz poniżej). Pojawia się tu inna trudność, gdyż bałtosłowiańskie *t* odpowiada germańskiemu *p* (np. pol. *trzy*, *brat*: ang. *three* < *þrēo*, *brother* < *brōþor*), natomiast germańskiemu *t* odpowiada bałtosłowiańskie *d* (np. pol. *dwa*, *woda*: ang. *two*, *water*). Ewentualnym rozwiązaniem mogłoby być założenie geminaty *tt, za której poparciem przemawia reński (Rhinelandic, Rheinischer Regiolekt) *Flatzen* < **flattan-* (cf. Kroonen 2013: 145); autor tłumaczy go, posługując się glosą ‘slab’, którą moglibyśmy przełożyć jako ‘płyta, kawał, pajda’.

7. pol. *pragnąć*, ang. *freck*, *frack* ← **prog-*/**preg-* (GRUPA B2)

- pol. *pragnąć* [cz. *prahnout* ‘wysychać; tęsknić za czymś, pragnąć czegoś’, słc. *prahnúť* ‘tęsknić za kimś, za czymś’, gł. *prahnyć* ‘wyschnąć’, *prahnyć za čim* ‘tęsknić za czymś, pragnąć czegoś’] < psł. dial. *pragnōti < peur. **prog-ne-*
- ang. *freck*, *frack* ‘chętny, żądny, chciwy’, daw. z wyj. szkoc. < stang. *frec*, *fric*, *fræc* [goc. *faihu-friks* ‘zachłanny, chciwy’, stnord. *frekr* ‘zachłanny’, stwniem. *freh* ‘chciwy, zachłanny’, niem. *frech* ‘bezczelny’] < pgerm. **freka-* < peur. **preg-o-*.

Pod względem fonetycznym zestawienie przedstawia regularne odpowiedniości spółgłoskowe. Germańskie *k* wywodzi się z wcześniejszego *g, które zachowane jest w słowach słowiańskich (por. pol. *gnieść*, ang. *knead* ‘gnieść, zagniatć’). Pod wpływem przedniej samogłoski *g uległo pierwszej palatalizacji welarnych, dając psł. *ž (pol. *ż*) zachowane w pol. *prażyć* < psł. *pražiti (por. Borys 2005: 481).

8 C. Watkins rekonstruuje **plat-*, **pleta-* ‘to spread’ < pie. **pleth₂-* (rozszerzenie od pie. **pela-*, cf. *pole*). Autor wywodzi germańskie słowa z formy wariantywnej **plad-* (Watkins 2011: 70). Rekonstrukcja J. Pokornego to **plāt-*. Według OED (s.v. *flat*) słowa germańskie nie mają pewnych wyrazów pokrewnych. Związki z pie. **plat-*, *plath-* (gr. *πλατύς*, stind. *prthú* ‘broad’) są prawdopodobne pod względem semantyki, lecz anomalią jest pie. *t lub *th reprezentowane przez pgerm. *t (chyba że pochodzi ono od zredukowanego *tt po długiej samogłosce) (Pokorny 1959/2002: 833). Synonimiczne niem. *flach*, ze względu na spółgłoskę w wygłosie (niem. *ch* < pgerm. *k < pie. *g lub *ǵ), zestawiane jest z ang. *flake* ‘flądra’, łac. *plaga* (Kluge 2011: 298).

Powodem umieszczenia tego zestawienia wśród etymologii niejasnych jest trudny do wyjaśnienia rozwój semantyczny, zwłaszcza jeśli założyć rozwinięcie się konkretnych znaczeń ‘schnąć, usychać, wysychać’ i ‘prażyć’ ze znaczenia abstrakcyjnego ‘pragnąć’. Choć często znaczenia abstrakcyjne pochodzą od znaczeń konkretnych, nie jest to zasada bezwyjątkowa, lecz raczej tendencja. Inną częstą zmianą znaczeniową jest zawężenie znaczenia, które w naturalny sposób zmierza do rozwoju znaczeń konkretnych, np. stpol. *bydło* ‘byt, stan, dobrobyt’ > ‘majątek, posiadanie, podstawa bytu’ > średniopolskie ‘to, co jest; wszelkie stworzenie’ > ‘zwierzęta domowe’ > nowopolskie ‘krowy, cielęta, woły’ (Lachur 2004: 172).

Porównanie znaczeń przedstawionych w zestawieniu (zwłaszcza ‘wysychać’, ‘pragnąć’ i ‘zachłanny’) może prowadzić do następujących trzech interpretacji rozwoju semantycznego. Hipoteza nr 1 zakłada pierwotne znaczenie ‘pragnąć’ (zachowane w polszczyźnie), z którego rozwinęły się również germańskie znaczenia, m.in. ‘zachłanny’ i ‘chciwy’. Można je zinterpretować jako zawężone znaczenie ‘pragnący dóbr materialnych’. Zachowania przejawiające zachłanność i chciwość mogą być postrzegane jako bezczelne (por. niem. *frech* ‘bezczelny’). O tym ostatnim rozwoju może świadczyć fakt, że jeszcze w okresie staro-wysoko-niemieckim *freh* znaczyło ‘chciwy, zachłanny’. Znaczenie ‘wysychać’ można wytłumaczyć, odwołując się do zawężenia znaczenia (por. *bydło*) oraz do metaforyzacji: ‘pragnąć’ > ‘pragnąć wody’ > ‘usychać z braku wody’.

Przyjęcie odwrotnego kierunku, tj. pierwotnego znaczenia ‘usychać’, i jego rozwoju w ‘pragnąć’ nie wyklucza pokrewieństwa wyżej wymienionych germańskich wyrazów ze słowiańskimi. Możliwe wydają się następujące dwa scenariusze – pierwszy (hipoteza nr 2): pierwotnym znaczeniem było ‘usychać’, ale powstanie znaczenia ‘pragnąć’ nastąpiło wcześniej, jeszcze w czasie wspólnoty (bałto)słowiańsko-germańskiej, znaczenie ‘usychać’ zanikło w językach germańskich, a ze znaczenia ‘pragnąć’ rozwinęły się w poszczególnych językach germańskich znaczenia ‘chętny, żądny, chciwy’ (por. ang. *freck, frack*) w ten sam sposób jak w hipotezie nr 1; i drugi scenariusz (hipoteza nr 3): rozwój ‘usychać’ w ‘pragnąć’ nastąpił niezależnie w grupie germańskiej i słowiańskiej (choć nie w bałtyckiej), nie pozostawiając w językach germańskich żadnych śladów pierwotnego znaczenia. Hipoteza nr 2 pasowałaby do teorii falowej – tłumaczyłaby ona, dlaczego nowe znaczenie ‘pragnąć’ nie dotarło do języków bałtyckich.

III Etymologie niepewne i zagadkowe

8. pol. *kopyto*, ang. *hoof* < **kop-* / *kōp-* (GRUPA B2)

- pol. *kopyto* [ros. *kopyto*, ch./s. *kopyto*] < psł. *kopyto, od psł. *kopati < pie. *(s)*kop-*
- ang. *hoof* ‘kopyto’ < stang. *hōf* [stnord. *hófr*, stwniem. *huof*] < pgerm. **hōfa-* < ie. **kōp-o-* < pie. **koHp-o-*, *kōp-Ho-*, od pie. *(s)*kop-* ‘bić, uderzać’.

Według W. Borysia (2005: 249) „psł. *kopyto prawdopodobnie od psł. *kopati ‘kopać, uderzać nogą’”, psł. *kopati z kolei „od pie. *(s)*kāp-* / *(s)*kēp-* ‘obrabiać ostrym narzędziem, ciąć’” (Boryś 2005: 249); według R. Derksena (2008: 233), psł. *kopati < pie. *(s)*kop-*. Problematyczna jest stind. spółgłoska w nagłosie (stind. *šaphá-* ‘kopyto’) sugerująca palatalne pie. **k̑*. Stąd też takie rekonstrukcje jak pie. **koHp-o-*, **kōpH-o-* (Kroonen 2013: 238), odcinające się od związku germańskich słów ze słowiańskimi.

9. pol. *pióro*, ang. *feather* ← **p(e)th₂-r/n-* (GRUPA B2)

- pol. *pióro* [cs. *pero*, ros. *перó*, ch./s. *pèro*] < psł. *pero ← ie. **pt-er/n-* < pie. **pth₂-er/n-*
- ang. *feather* ‘pióro’ < stang. *fēðer* [stnord. *fjǫðr*, stwniem. *fedara, federa*, niem. *Feder*, stsas. *fethera*] < pgerm. **fēþrō-* ← ie. **pet-r/n-* < pie. **peth₂-r/n-*.

Zestawienie to nie budzi wątpliwości semantycznych, lecz fonetyczne. Rozpoczynając od zależności, które da się wytłumaczyć, miękkość polskiego [pʲ] można wyjaśnić obecnością przedniej samogłoski w okresie przedhistorycznym, w którym nastąpiło zmiękczenie. W dzisiejszych formach możemy wciąż dostrzec taką miękczącą samogłoskę w *pisać*, *piskorz*, natomiast w *pióro* po palatalizacji uległa ona przemianom. Potwierdzeniem wcześniejszego istnienia przedniej samogłoski w *pióro* może być obecność takiej samogłoski w znakomitej większości wyrazów pokrewnych w innych językach słowiańskich: scs. *pero*, ros. *перó*, cz. *pero, péro*, ślc. *pero*, gł. *pjero*, dł. *pjero, pjoro*, ch./s. *pèro*, bg. *перó* oraz w polskim słowie *pierze*. Gwoli wyjaśnienia samogłoski [u] w pol. *pióro* należałoby się cofnąć do czasów, gdy segment ten wymawiany był jak [e], które w wyniku przegłosu polskiego przeszło w [o] przed jedną z siedmiu twardych spółgłosek, m.in. *r (por. Rychło 2014b: 208–209). Stąd przed pozostałymi spółgłoskami (o ile nie nastąpiło wyrównanie analogiczne lub inne późniejsze zmiany) można do dziś znaleźć przednią spółgłoskę, np. w *pierze*. Mylny wydaje się częsty zapis *e > ’*o*, gdyż sugeruje on palatalizację w następstwie przegłosu. Tymczasem palatalizacja musiała zajść wcześniej i nie ma nic wspólnego z przegłosem, co widać np. w słowie *pierze*. Bardziej kontrowersyjna wydaje się zmiana, według której powstałe wskutek przegłosu [o] miałyby ulec wydłużeniu pod wpływem sąsiedztwa płynnej spółgłoski *r*. Krystyna Długosz-Kurczabowa i Stanisław Dubisz (2006: 126) wymieniają podobne przypadki, tj. *góra, skóra, który i wtóry*. Następnie, w pierwszej połowie XVI wieku, w konsekwencji zaniku iloczasu, powstało *o* ścieśnione, do dzisiaj zapisywane jako <ó>, które podwyższając stopniowo swoją artykulację, utożsało się w XIX wieku z [u] (por. Długosz-Kurczabowa, Dubisz 2006: 128–131).

Zestawienie pol. *pióro*, ang. *feather* ‘pióro’ nie znajduje poparcia w literaturze: zarówno J. Pokorny (1959/2002: 816, 825), James Patrick Mallory i Douglas Quentin Adams (2006: 181), jak i C. Watkins (red.) (2011: 68–69) rekonstruują dwa oddzielne słowa na określenie piór: ang. *feather* wywodzi się z pie. **pet-*, a pol. *pióro* z pie. **per-*. Na pierwszy rzut oka gr. *πτερόν* ‘pióro’ wskazuje na możliwość sprowadzenia słowiańskich i germańskich form do wspólnego źródłosłowu, gdyż wydawałoby się, że gr. *t* odpowiada germ. *b*. Istnieje jednak inne wyjaśnienie tej pozornej regularnej odpowiedniości: w grece antycznej po spółgłosce *p* pojawić się może nieetymologiczne *t*, najczęściej w nagłosie (Bednarczuk 2007: 58). Według Roberta Beekesa (2010: 1248) związku gr. *πτερόν* z ros. *перó* nie można potwierdzić, gdyż słowiańskie słowa mają wyrazy pokrewne (stind. *parńá-* n. ‘skrzydło, pióro, liść’, lit. *spařnas* m. ‘skrzydło, narząd lotu’, także ‘płetwa (ryby)’, toch. B lm. *paruwa* ‘pióra’) wskazujące na rdzeń *(*s*)*per-*. Rick Derksen (2008: 396) zestawia słowiańskie słowa również z gr. *πτερόν* i rekonstruuje pie. **perH-o-*.

10. pol. *piskorz*, ang. *fish* ← **peis-sk-* / **pisk-* (GRUPA B2)

- pol. *piskorz* [ros. *piskár*] < psł. *piskorb ← pie. **peis-sk-*
- ang. *fish* ‘ryba’ < stang. *fisc* [goc. *fisks*, stnord. *fiskr*, stwniem. *fisc*] < pgerm. **fiska-* ← pie. **pisk-*.

Powodem umieszczenia tego zestawienia wśród przypadków wątpliwych (pomimo zgodnej odpowiedniości fonologicznej) jest fakt, że dużo bardziej prawdopodobna etymologia psł. *piskorb związana jest ze zdolnością ryby do wydawania pisków – od psł. *piskati ‘piskać, piszczeć’ opartym na dźwiękonaśladowczym *pi* (por. Boryś 2005: 437). Najprawdopodobniej można to zjawisko wytłumaczyć tym, że piskorz wyjęty z wody wydaje charakterystyczny gwizd powstający podczas wypuszczania powietrza. Za związkami z łac. *piscis* i ang. *fish* przemawia nie tylko zgodność dźwiękowa, lecz również bliska relacja semantyczna. Znane są analogiczne przykłady zawężenia nazwy rodzajowej do gatunkowej, np. stang. *hund* ‘pies’ (por. niem. *Hund* ‘pies’) zawężił swoje znaczenie do ang. *hound* ‘pies myśliwski, ogar’. Na podobne zmiany wskazuje porównanie niem. *Vogel* ‘ptak’ z ang. *fowl* ‘kura, drób, ptactwo’ czy niem. *Tier* ‘zwierzę’ z ang. *deer* ‘jeleni’. Przeciwności obecności wspólnego rdzenia w ang. *fish* i pol. *piskorz* może świadczyć nie tyle samo zawężenie znaczenia, ile budowa morfologiczna pol. słowa *piskorz*. Jeśli przyjąć analogię do wyrazu *tchórz*, określającego zwierzę, które wydaje pewien zapach (dech), to *piskorz* też powinien coś wydawać. Cóż innego może to być jak nie pisk? Jeśli przyjąć drugą hipotezę, według której w nazwie *piskorz* zachowany jest ślad indoeuropejskiej nazwy ‘ryby’, to powstaje pytanie, czemu miał służyć przyrostek psł. *-*orb* (> pol. -*orz*). Spróbujmy sformułować następującą hipotezę: jeśli rzeczywiście *piskorz* jest nietypową rybą, to może przyrostek wnosił znaczenie ‘podobne do’ lub ‘coś takiego jak’. Podobnie modyfikuje znaczenie przyrostek -*awy* we współczesnej polszczyźnie, np. *czarwonawy*, *brązowawy*. Aby wskazać analogiczną derywację i uprawdopodobnić naszą hipotezę, można przywołać podobnie utworzoną nazwę ryby *węgorz*, której pierwotne znaczenie można by określić jako ‘podobny do węża’.

3. Zapożyczenia

Zdarzają się również polsko-angielskie pary przedstawiające taką samą odpowiedniość konsonantyczną jak właściwe wyrazy pokrewne zawierające ślady prawa Raska-Grimma, lecz z nieco bardziej złożoną historią.

3.1. Zapożyczenia dokumentujące ślady prawa Raska-Grimma

Na podstawie stp. *procować* moglibyśmy wnioskować o istnieniu rodzimego stp. *proca, które tworzyłoby parę do ang. *fare*. Chociaż te rdzenie polskie formy nie są już dziś w użyciu, to mamy w polszczyźnie zapożyczenie ze staroczeskiego *praca*, które możemy zestawić z ang. *fare* i *ford*:

11. pol. *praca*, ang. *fare*, *ford*

- pol. *praca* ← stcz. *práce* ‘wysiłek’ [pol. *proca, stp. *procować*] < psł. **portā*⁹ < *port-ja ‘trud, wysiłek fizyczny’
- ang. *fare* ‘opłata za przejazd, podróżować (arch.)’, mieć się < stang. *faran* ‘podróżować’ [goc. *farjan, *faran ‘podróżować’, stnord. *fara*, stwniem. *faran*] < pgerm. **faran-* ‘iść’ < pie. **por-* [łac. *portō*, *portāre* ‘nieść’]

9 Według W. Borysia „to prawdopodobnie nazwa czynności z przyr. *-*ja* od psł. *portiti ‘przeprowadzać, odprowadzać kogoś, towarzyszyć komuś, zostać posłanym z jakimś zadaniem’ [...] opartego ostatecznie na pie. pierwiastku **per(a)-* ‘przeprowadzać, przeprować’”; z tego samego rdzenia również *prom* oraz *prze-pierzyć* (Boryś 2005: 478).

- ang. *ford* 'bród' < stang. *ford* [stsas. *ford*, stwniem. *furt*, niem. *Furt*] < pgerm. **furd-* < pie. **pr-tú-*.

Zestawienie to jest również śladem zmiany pie. *p > pgerm. *f, choć pol. *praca* nie wywodzi się w prostej linii ze wspólnego prajęzyka, lecz jest czeskim zapożyczeniem. Można też znaleźć przypadki odwrotne:

12. pol. *plecy*, ang. *flat* < pie. **pleth₂-*

- pol. *plecy*¹⁰ [scs. *plešte*, ros. *plečó*] < psł. *plet-je < ie. **plet-*
- ang. *flat* 'płaski' < stnord. *flatr* [stsas. *flat*, stwniem. *flaz*] < pgerm. **flata-* < ie. **plod-* lub **plot-*.

13. pol. *pręga*, ang. *freckle*, *frecken*

- pol. *pręga* < stpol. *pręga* [ros. *prúga*, cz. *prouha* / *pruha*] < psł. *pręga < pñpie. **prng-eh₂-*
- ang. *freckle* 'pieg', *frecken* daw. z wyj. dial. < stnord. *freknur* lm. [szwedz. *fräkne*, duń. *fregne*] < pgerm. **freknōn-* < pñpie. **preg-*.

Chociaż angielskie słowa są zapożyczeniami, zaliczamy je do śladów prawa Raska-Grimma, gdyż pochodzą z języka staronordyckiego, który z kolei wywodzi się z języka pragermańskiego.

3.2. Zapożyczenia, które nie zawierają śladów prawa Raska-Grimma

Są też inne zapożyczenia, których nie można zaliczyć do zapożyczeń dokumentujących ślady prawa Raska-Grimma. Warto zwrócić uwagę na fakt, że odpowiedniość pol. *p* do ang. *f* występuje wtedy, gdy porównujemy angielskie słowa nie tylko z polskimi wyrazami pokrewnymi, ale również z pradawnymi germańskimi zapożyczeniami w prasłowiańszczyźnie, do których językoznawcy zajmujący się tym zagadnieniem¹¹ zaliczają:

1. pol. *kupić*, ang. *cheap*

- pol. *kupić* [scs. *kupiti*, ros. *kupít*] < psł. **kupiti*¹²
- ang. *cheap* 'tani, targować się (arch.)' < stang. *čēapian* [goc. *kaupōn*, stnord. *kaupa*, stwniem. *choufōn*, niem. *kaufen*] < pgerm. **kaupjan-*, **kaupōjan-* < **kaupō-* rzecz., prawdopodobnie z łac. *caupō* 'sklepikarz, szynkarz' (zapożyczenie z nieznanego źródła).

2. pol. *plug*, ang. *plough*

- pol. *plug* [cs. *plug*, ros. *plug*] < psł. **plug*¹³
- ang. *plough* 'plóg' < stang. *plōh*, *plōg* [stnord. *plógr*, stwniem. *pfluog*, niem. *Pflug*] < pgerm. **plōga-*.

10 Według W. Borysia pol. *plecy* kontynuują psł. formę liczby podwójnej *plefi 'dwa ramiona, dwa barki' od psł. *plete < **plet-jo-* 'ramię, bark, przyległa część pleców' (Boryś 2005: 440), według R. Derksena psł. *plet-je (Derksen 2008: 404).

11 Por. Kiparsky (1934), Gołąb (1991), Pronk-Tiethoff (2013), innego zdania jest Wiktor Martynow (1963).

12 Uznawany za pożyczkę z goc. *kaupjan (por. Pronk-Tiethoff 2013: 112–113).

13 Według S. Pronk-Tiethoff (2013: 93–94) prawdopodobnie zapożyczenie z zachodniogermańskiego.

3. pol. *pila*, ang. *file*

- pol. *pila* [scs. *pila*, ros. *пилá*] < psł. **pila*¹⁴
- ang. *file* ‘pilnik’ < stang. *fēol*, *fīl* [stnord. *þél*, stsas. *fila*, stwniem. *fihala*, *fihila*, niem. *Feile*] < pgerm. **fihalō-*.

4. pol. *pościć*, ang. *to fast*

- pol. *pościć* (*się*) [scs. *postiti sę*, ros. *postitʹsja*] < psł. **postiti sę*¹⁵
- ang. *fast* ‘pościć’ < stang. *fæstan* [goc. (*sik*)*fastan*, stnord. *fasta*, stwniem. *fastē(n)*, niem. *fasten*] < pgerm. **fastē-*.

5. pol. *pułk*, ang. *folk*

- pol. *pułk* [scs. *plǫkǫ*, ros. *полк*] < psł. **pǫlkǫ*¹⁶
- ang. *folk* ‘ludzie’ < stang. *folc* [stnord. *folk*] < pgerm. **fulka-* < ie. **pl-go-* < pie. **plH-go-* forma z sufiksem od pierwiastka pie. **pelh₁-* z wariantem **pleh₁-*.

O ile pierwsze dwa przykłady zawierają typową odpowiedniość spółgłosek bezdźwięcznych wargowych zwartych, charakterystyczną dla zapożyczeń, o tyle kolejne przykłady przedstawiają taką samą odpowiedniość dźwiękową co typowe pary pokrewne, będące tematem pracy, w których odpowiedniość pol. *p* / ang. *f* uwarunkowana została prawem Raska-Grimma. Wyjaśnieniem tej osobliwości jest fakt, że język prasłowiański nie posiadał fonemu **f*. Charakterystycznym zjawiskiem w takiej sytuacji jest zastosowanie najbardziej podobnego z dostępnych dźwięków, występującego naturalnie w takiej samej pozycji w wyrazie. Widzimy to zjawisko również we współczesnej polszczyźnie, która zapożyczając wyrazy z angielszczyzny (przynajmniej w wypadku użytkowników nieznających angielskiego), przystosowuje międzyzębowe spółgłoski frykatywne do dźwięków dostępnych w systemie (np. pol. *taczeryzm* od nazwiska Margaret Thatcher, wymawianego w języku polskim */tačər/*). Podobnie pradawne pożyczki zawierające wargowo-zębowe spółgłoski szczelinowe bywały często przystosowywane do polskiego systemu z wykorzystaniem spółgłoski wybuchowej o podobnym miejscu artykulacyjnym, np. *Szczepan*, *berło*, *barwa*, *lucyfer*. Z czasem, gdy inwentarz polskich fonemów poszerzony został o */f/*, a kontakty słowiańsko-germańskie wciąż trwały, zaczęły pojawiać się zapożyczenia ze spółgłoską */f/* lub niekiedy doszło do powtórnego zapożyczenia tych samych wyrazów, co widać w formach *Stefan*, *farba* czy *lucyfer*.

14 Według S. Pronk-Tiethoff (2013: 159–160) zapożyczenie z zachodniogermańskiego odpowiadające dokładnie formie starosaskiej. Postać pragermańska jest tu rekonstruowana **finh(a)lō-* lub *finhilō-* (ibid.).

15 Valentin Kiparsky (1934: 261–262) opowiada się za słowiańskim zapożyczeniem z gockiego. Według S. Pronk-Tiethoff językiem źródłowym jest któryś z języków germańskich, lecz nie można go ściśle określić (Pronk-Tiethoff 2013: 142–143).

16 V. Kiparski umieszcza psł. **pǫlkǫ* w rozdziale poświęconym zapożyczeniom z języka gockiego (Kiparsky 1934: 208–209). Według S. Pronk-Tiethoff jest to zapożyczenie z gockiego lub longobardzkiego (Pronk-Tiethoff 2013: 121–122).

4. Podsumowanie

Szukając śladów prawa Raska-Grimma utrwalonych w polsko-angielskich wyrazach pokrewnych, natrafić można na dość liczne wypadki, w których odpowiedność pol. *p* / ang. *f* nie przesądza o wspólnym pochodzeniu, sięgającym korzeniami praindoeuropejskiej (lub późniejszej) wspólnoty językowej. Niekiedy odpowiedność ta wynika z pradawnych germańskich zapożyczeń w prasłowiańszczyźnie, gdyż język prasłowiański nie posiadał fonemu *f. W takich wypadkach zapożyczony wyraz otrzymywał podobnie brzmiące psł. *p. Polsko-angielskie pary *piła/file*, *pułk/folk* czy *post/fast* należy zatem wykluczyć z grupy, w której angielski wyraz przedstawia rezultat zmiany pie. *p > pgerm. *f, a polski zachowuje stan sprzed tej zmiany.

Najciekawsze wydają się jednak zestawienia kontrowersyjne przedstawione w sekcji drugiej, gdyż prowokują do wytyczania granic oraz do rozważenia, gdzie te granice powinny przebiegać. Zmuszają też do zastanowienia się, które aspekty są ważniejsze: zgodność dźwiękowa, zgodność lub przekonujący rozwój semantyczny, zgodność słowiańsko-germańska wobec niezgodności z bałtyckimi czy też zgodność słowiańsko-bałtycka wobec niezgodności z germańskimi? Te ostatnie pytania nasuwa porównanie pol. *pląski* z jednej strony z ang. *flat*, a z drugiej strony z lit. *plākanas*, *plókščias* ‘pląski’. Jeśli zestawimy najpierw słowiańskie formy z bałtyckimi i zrekonstruujemy **plok-sk-o-*, trudno nam następnie wykazać wspólne pochodzenie z ang. *flat*. Trudność ta jednak znika, gdy przyjmiemy sceptyczny stosunek do hipotezy wspólnego pochodzenia języków bałtosłowiańskich.

Zestawienia kontrowersyjne przedstawione w sekcji drugiej zostały podzielone na trzy grupy. Pierwsza grupa stanowi zbiór porównań, który można by uwzględnić w polskich słownikach etymologicznych. Druga grupa z jednej strony zawiera wiele zgodności, które trudno uznać za przypadkowe, jednak z drugiej pozostawia niektóre różnice bez przekonujących rozwiązań. Trzecia grupa, choć przedstawia ciekawe podobieństwa i zgodności semantyczne, nie powinna trafić do słowników etymologicznych, chyba że z odpowiednimi zastrzeżeniami.

Bibliografia

- Bailey H.W. 1958: *Mišša Suppletum*, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” XXI, nr 1, s. 40–47.
- Bailey H.W., Ross A.C. 1961: *Path*, „Transactions of the Philological Society”, vol. 60/1, s. 107–142.
- Bednarczuk L. 1989: *Etymologia i słowniki etymologiczne*, „Język Polski” LXIX, s. 28–33.
- Bednarczuk L. 2007: *Związki i paralele fonetyczne języków słowiańskich*, Instytut Sławistyki PAN, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Beekes R. 2010: *Etymological dictionary of Greek*, Brill, Leiden–Boston.
- Boryś W. 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Derksen R. 2008: *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon*, Brill, Leiden–Boston.
- Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. 2006: *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Gołąb Z. 2004: *O pochodzeniu Słowian w świetle faktów językowych*, Universitas, Kraków.
- Kauffmann F. 1887: *Zur Geschichte des germanischen Consonantismus*, „Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur” XII, s. 504–547.
- Kiparsky V. 1934: *Die gemeinlavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, Druckerei der Finnischen Literaturgesellschaft, Helsinki.

- Kluge F. 2011: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, wyd. 25, De Gruyter, Berlin–Boston.
- Kroonen G. 2011: *The Proto-Germanic n-stems. A study in diachronic morphophonology*, Rodopi, Amsterdam–New York.
- Kroonen G. 2013: *Etymological dictionary of Proto-Germanic*, Brill, Leiden–Boston.
- Lachur C. 2004: *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Lühr R. 1987: *Reste von indogermanischem Wortschatz im Oberdeutschen*, [w:] W. Meid (red.), *Studien zum indogermanischen Wortschatz*, Innsbruck, s. 67–82.
- Mallory P., Adams D.Q. 2006: *The Oxford introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European world*, Oxford University Press, Oxford.
- Martynow W.W. 1963: *Slawiano-giermanskoje leksyčeskoje wzajemnojezwijije drijewniejszej pory*, Izdatelstwo Akademii Nauk BSSR, Minsk.
- Meringer R. 1905: *Wörter und Sachen*, „Indogermanische Forschungen” XVII, nr 1, s. 100–166.
- Oxford English Dictionary* (OED) 2000-, wyd. 3 w toku, red. John A. Simpson (online: www.oed.com).
- Pokorny J. 1959/2002: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Francke, Bern.
- Pronk-Tiethoff S. 2013: *The Germanic loanwords in Proto-Slavic*, Rodopi, Amsterdam–New York, NY.
- Ross A.S.C. 1934: *Summary of Kiparsky, Die gemeinlavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, „Leeds Studies in English” III, s. 60–64.
- Rychło M. 2014a: *Przejście pie. *p w pgerm. *f utrwalone w polsko-angielskich wyrazach pokrewnych: praformy różniące się budową słowotwórczą oraz inne zmiany modyfikujące skutki prawa Grimma*, „Język Polski” XCIV, s. 452–462.
- Rychło M. 2014b: *Ślady prawa Grimma w angielszczyźnie w zestawieniu z polskimi wyrazami pokrewnymi: pie. *p > pgerm. *f*, „Język Polski” XCIV, s. 200–211.
- Shevelov G. 1964: *A prehistory of Slavic. The historical phonology of Common Slavic*, Carl Winter, Heidelberg.
- Ślawski F. 1974: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 4, z. 5, nakładem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- Ślawski F. (red.) 1976: *Słownik prasłowiański*, t. 2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Smoczyński W. 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wileńskiego, Wilno.
- Streitberg W. 1919: *Die gotische Bibel. Erster Teil: Der gotische Text und seine griechische Vorlage. Mit Einleitung, Lesarten und Quellennachweisen sowie den kleineren Denkmälern als Anhang*, Herausgegeben von Wilhelm Streitberg, zweite, verbesserte Auflage, Carl Winter, Heidelberg.
- Stokes W. 1894: *Urkeltscher Sprachschatz*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Vasmer M. 1955: *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Carl Winter, Heidelberg.
- Watkins C. (red.) 2011: *The American heritage dictionary of Indo-European roots*, wyd. 3, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston–New York.

Rozwiązania skrótów

ang. – angielski, awest. – awestyjski, bg. – bułgarski, ch./s. – chorwacki i serbski, cs. – cerkiewnosłowiański, cz. – czeski, dial. – dialektyczny, dop. – dopełniacz, dl. – dolnołużycki, duń. – duński, gł. – górnołużycki, gr. – grecki (starogrecki), goc. – gocki, ie. – indoeuropejski (rekonstrukcja tradycyjna), lit. – litewski, łac. – łaciński, niem. – niemiecki, peur. – praeuropejski, pgerm. – pragermański, pie. – praindoeuropejski (rekonstrukcja laryngalna), pol. – polski, płnie. – wywodzący się z północnego ugrupowania indoeuropejskiego obejmującego języki bałtosłowiańskie i germańskie (rekonstrukcja tradycyjna), płnpie. – jw. (rekonstrukcja laryngalna), psł. – prasłowiański, pzpie. – wywodzący się z północno-zachodniego ugrupowania indoeuropejskiego, ros. – rosyjski, scs. – staro-cerkiewno-słowiański, slc. – słowacki, stang. – staroangielski, stcz. – staroczeski, stfryz. – starofryzyjski, stind. – staroindyjski, stirl. – staroirlandzki, stnord. – staronordycki, stp. – staropolski, stpr. – staropruski, stsas. – starsaski, stwniem. – staro-wysoko-niemiecki, szwedz. – szwedzki, śrang. – średnio-angielski, toch. B – tocharski B, ts. – to samo, [ ] – transkrypcja fonetyczna, // – transkrypcja fonemiczna, ukr. – ukraiński, wal. – walijski, < > zapis, ‘ ’ – znaczenie wyrazu, > – rozwinęło się w (przejście czysto fonetyczne), → – rozwinęło się w (z możliwym współudziałem czynnika morfologicznego) lub zostało zapożyczzone jako, < – pochodzi z (przejście czysto fonetyczne), ← – pochodzi z (z możliwym współudziałem czynnika morfologicznego) lub zostało zapożyczzone.

Summary

Controversial traces of the change PIE *p > PGmc *f in Polish-English cognates: disputable etymologies and early loanwords

Keywords: etymology, controversial and spurious Polish-English cognates, sound changes, semantic changes, diachronic morphological analysis, Grimm's Law.

The present paper is the third in the series devoted to the traces of Grimm's Law in Polish-English cognates and it concentrates on the change from PIE *p to PGmc *f, but this time the focus is on the controversial cases, which are omitted from Polish etymological dictionaries. Firstly, ten disputable etymologies are presented together with argumentation pertaining to phonological, morphological and semantic developments and leading to new interpretations. The comparisons have been divided into three groups: (1) likely etymologies, which could enter Polish etymological dictionaries, (2) unclear or not fully clear and (3) doubtful/mysterious etymologies, which, despite similarity, present serious formal problems. Secondly, loanwords are divided according to whether they demonstrate effects of Grimm's Law or not, as cases of Germanic loanwords in Proto-Slavic display the same sound correspondence for different reasons.